

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

**ЗАЛЕСОВА ІРИНА ВІТАЛІЇВНА**

УДК.378.147:373.5:3166475.(043.3)

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ  
МІЖНАЦІОНАЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ  
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

**АВТОРЕФЕРАТ**

дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата педагогічних наук



**Вінниця – 2015**



Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України, м. Вінниця.

**Науковий керівник:** доктор педагогічних наук, професор,  
член-кореспондент НАПН України  
**Гуревич Роман Семенович,**  
Вінницький державний педагогічний університет  
імені Михайла Коцюбинського, директор інституту  
магістратури, аспірантури, докторантури, м. Вінниця.

**Офіційні опоненти:** доктор педагогічних наук, професор,  
член-кореспондент НАПН України,  
**Шевченко Галина Павлівна,**  
Східноукраїнський Національний університет  
імені Володимира Даля,  
директор науково-дослідного інституту духовного  
розвитку людини, завідувач кафедри педагогіки,  
м. Луганськ;

кандидат педагогічних наук, доцент  
**Орловська Ольга Володимирівна,**  
Хмельницький Національний університет,  
доцент кафедри практики іноземної мови та методики  
викладання, м. Хмельницький.

Захист відбудеться «22» вересня 2015 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, корпус №2, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32.

Автореферат розіслано «20» серпня 2015 р.

Учений секретар  
спеціалізованої вченої ради



А. М. Коломієць

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність дослідження.** Визначальна роль у розв'язанні проблем міжнаціональної толерантності належить системі вищої освіти, що забезпечує підготовку майбутнього вчителя до професійної діяльності в полікультурному світі. Саме вчителю належить провідна місія в побудові навчально-виховного процесу в такий спосіб, котрий би підкреслював значимість толерантних відносин у житті суспільства. Особливо актуальні ці міркування для української держави, яка, здобувши незалежність, залишається багатонаціональною за своїм складом та з наявними різними релігійними конфесіями. Не менш важливою є ця проблема й у Вінницькій області. Тут мешкає понад 130 націй і народностей і кількість кожної з них з певними незначними відхиленнями є пропорційною до загальноукраїнської. Зростає міграційний рух населення в області. Так, за даними обласного управління статистики, міждержавний міграційний приріст населення у 2014 році порівняно з 2013 роком зріс на 10,5 %.

Значимість міжнаціональної толерантності зростає, оскільки саме цей феномен забезпечує успіх у процесі розв'язання проблеми консолідації української нації, формування громадянського суспільства нового типу. Толерантність виступає запорукою стабільності, єдності суспільства, показником готовності до мирного співіснування зі світовою спільнотою та співтовариством.

Необхідність підвищення рівня толерантності на державному та міждержавному рівнях зумовлена процесами глобалізації суспільного розвитку, що відбуваються в економічній, політичній діяльності світової спільноти, котрі мають такі ознаки: створення спільного регіонального та світового економічного, інформаційного, комунікаційного простору; світових співтовариств (Європейський Союз, Світова організація торгівлі); перехід людства на наукові та інформаційні технології, поглиблення розвитку суспільних відносин.

Актуальність формування міжнаціональної толерантності зростає в зв'язку з виявленням такого негативного явища в суспільстві як інтолерантність. Прояви інтолерантної поведінки спостерігаємо в ксенофобії, дискримінації, екстремізмі. Проблема тероризму набуває нового глобального значення. Його корені не тільки в економічних, політичних проблемах, а й в історичних та етнокультурних.

Винятково важливе значення досліджуваної проблеми підсилене Декларацією принципів толерантності, затвердженою резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО, низкою державних документів.

У педагогічній науці толерантність досліджують крізь призму полікультурної освіти (І. Бех, О. Грива, О. Сухомлинська); культури міжнаціонального спілкування (Т. Атрощенко, О. Губенко, І. Палько); педагогіки миру (О. Безкоровайна, М. Кабатченко, О. Копіца).

Проблематику підготовки майбутнього вчителя до виховання толерантності учнів вивчають Г. Волик, В. Кузьменко, О. Орловська.

Низка сучасних педагогічних досліджень спрямована на виховання толерантності у студентів вищих педагогічних навчальних закладів у процесі вивчення іноземної мови – Т. Білоус; особливості виховання толерантності у

ліцеїстів Франції; можливості застосування французького педагогічного досвіду у вітчизняній системі освіти – О. Матієнко; формування толерантності у сфері відносин студентів у полікультурному середовищі вищого навчального закладу – Я. Довгополова, О. Столяренко; виховання толерантності як професійно значущої якості особистості вчителя сучасної національної школи – Ю. Тодорцева. Їхні дослідження спрямовані на визначення, обґрунтування й експериментальну перевірку педагогічних умов, що ефективно впливають на формування рис толерантної особистості, на характеристику міжособистісних толерантних стосунків, поведінкову реакцію, систему толерантних ставлень, і є вагомим внеском у розвиток вітчизняної науки.

Водночас залишається малодослідженою така сфера толерантності, як міжнаціональна. У цьому напрямі відсутні педагогічні дослідження щодо розроблення концептуальних засад підготовки майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів; не розроблено критерії та рівні готовності майбутніх педагогів до досліджуваного напрямку, не проведено аналізу педагогічної діагностики сформованості цієї професійної якості, а відтак не досліджено педагогічні умови, за яких процес підготовки майбутніх фахівців може здійснюватись ефективно.

Отже, є суперечності між:

- актуальністю проблеми виховання міжнаціональної толерантності особистості в умовах сучасної України і недостатнім її дослідженням в педагогічній науці;
- соціально зумовленою необхідністю підготовки майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності в учнів ЗНЗ і недостатньою розробленістю шляхів вирішення цієї проблеми;
- потенційними можливостями процесу професійної підготовки майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності в учнів і необґрунтованістю педагогічних умов його реалізації.

Визначені суперечності зумовили вибір теми дослідження «Підготовка майбутнього вчителя до формування міжнаціональної толерантності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів».

### **Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.**

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Теоретико-методологічні основи педагогічної підготовки майбутніх учителів» (№0101U007274). Тему дослідження затверджено вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол №2 від 20. 09. 2006 р.) і узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології України (протокол № 8 від 31. 10. 2006 р.).

**Мета дослідження** полягає в розробленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці організаційно-педагогічних умов, що забезпечують підготовку майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ).

**Об'єкт дослідження** – професійна підготовка майбутніх учителів у педагогічних вищих навчальних закладах (ВНЗ).

**Предмет дослідження** – організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності в учнів ЗНЗ.

**Завдання дослідження:**

1. З'ясувати сутнісні характеристики міжнаціональної толерантності як професійної якості особистості на основі аналізу філософської, соціально-психологічної, педагогічної літератури та контенту мережі Інтернет.

2. Визначити критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності в учнів ЗНЗ.

3. Обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови, що забезпечують ефективну підготовку майбутніх фахівців до формування міжнаціональної толерантності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

4. Розробити й апробувати модель підготовки майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

5. Розробити методику підготовки майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності в учнів ЗНЗ.

**Гіпотеза дослідження** ґрунтується на припущенні, що рівень підготовки майбутніх педагогів до формування міжнаціональної толерантності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів підвищиться за таких організаційно-педагогічних умов:

- оптимальне поєднання теоретичного, методичного та практичного складників підготовки майбутніх педагогів до формування міжнаціональної толерантності учнів;

- урахування особливостей особистісно-зорієнтованого навчання у підготовці майбутніх педагогів до формування міжнаціональної толерантності учнів ЗНЗ;

- активізація пізнавальної діяльності студентів шляхом створення ситуацій полікультурного змісту;

- застосування інтерактивних технологій навчання.

**Методи дослідження:**

- теоретичні: аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури, нормативних документів для з'ясування сутнісних характеристик міжнаціональної толерантності як професійної якості особистості; узагальнення та систематизації для обґрунтування теоретичної бази дослідження; контент-аналіз для уточнення вихідних понять дослідження «професійна підготовка», «готовність майбутнього вчителя до формування міжнаціональної толерантності учнів»; моделювання з метою створення моделі підготовки майбутнього вчителя до формування міжнаціональної толерантності;

- емпіричні: спостереження; бесіда, інтерв'ю, анкетування, тестування, аналіз продуктів діяльності, метод експертних оцінок і самооцінок, педагогічний експеримент використані з метою визначення показників та рівнів готовності майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів, перевірки ефективності педагогічних умов

підготовки майбутніх учителів до визначеного напрямку виховної роботи;

– математичної статистики для опрацювання одержаних результатів і встановлення кількісних залежностей між досліджуваними явищами та процесами.

**Наукова новизна і теоретичне значення дослідження** полягає в тому, що: *вперше* теоретично обґрунтовано комплекс організаційно-педагогічних умов підготовки майбутніх педагогів до формування міжнаціональної толерантності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів (оптимальне поєднання теоретичного, методичного та практичного складників підготовки майбутніх педагогів до формування міжнаціональної толерантності учнів; особистісно-зорієнтоване навчання; активізація пізнавальної діяльності студентів шляхом створення ситуацій полікультурного змісту; застосування інтерактивних технологій навчання); *розроблено* модель підготовки майбутніх педагогів до цього напрямку виховання; *удосконалено* критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності в учнів; *охарактеризовано* етапи підготовки майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності учнів; *дістали* подальшого розвитку теоретичні засади про сутність підготовки майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності учнів у контексті компетентнісного, особистісно-зорієнтованого, діяльнісного, культурологічного, системного підходів до навчання.

**Практичне значення одержаних результатів** дослідження полягає в тому, що розроблено та впроваджено методика підготовки майбутніх педагогів до формування міжнаціональної толерантності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів, методика діагностики рівня готовності майбутніх учителів до означеного напрямку виховання учнів ЗНЗ, методичні рекомендації «Підготовка майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів».

Матеріали й методика, використані та апробовані в дисертаційному дослідженні, можуть знайти застосування в процесі вивчення циклу педагогічних дисциплін у ВНЗ та в процесі розроблення навчально-методичного забезпечення.

**Результати дослідження** впроваджено в навчальний процес Хмельницького національного університету (довідка № 269 від 25.02.2015 р.), Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (довідка №1214-33/03 від 25.12.2014 р.), Житомирського державного університету (довідка №250 від 18.02.2015 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка №8 від 13.02.2015 р.).

**Апробація результатів дослідження.** Основні результати дослідження висвітлено на 9 конференціях, серед них 4 міжнародні: «Суб'єкт-об'єктне пізнання в проектуванні освітніх і психологічних концепцій» (Лондон, 2014 р.), «Методологічні засади художньо-творчого розвитку особистості в контексті міжкультурного спілкування в системі освіти (Вінниця, 2012 р.), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання з підготовки фахівців: методологія, досвід, проблеми (Вінниця, 2013 р.); IV Міжнародний освітній форум «Особистість в єдиному освітньому просторі (Запоріжжя, 2013 р.), V міжнародному семінарі «Концептуальні основи підготовки спеціалістів: традиції та перспективи у

контексті реалій сучасної освіти» (м. Бар, Вінницької області, 2013 р.); 4 Всеукраїнські: «Психолого-педагогічні проблеми розвитку особистості в сучасних соціокультурних умовах» (Вінниця 2011 р.), Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень (Вінниця, 2012 р.), Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень (Вінниця, 2014 р.), Духовна культура особистості та інноваційні освітні технології: виклики XXI століття (Вінниця, 2012 р.).

**Публікації.** Основні положення та результати дослідження викладені у 12-и одноосібних публікаціях, з них – 6 статей у провідних наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, 2 – у зарубіжних виданнях, 3 – у збірниках наукових праць і матеріалів конференцій, 1 – у методичних рекомендаціях.

**Структура й обсяг дисертації.** Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, переліку умовних позначень, скорочень, символів і термінів, списку використаних джерел (234 найменування), додатків (15). Загальний обсяг дисертації становить 224 сторінки, із них основного тексту – 185 сторінок. Дисертація містить – 16 таблиць на 22 сторінках та 11 рисунків на 7 сторінках.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт і предмет, мету і завдання, гіпотезу дисертаційної роботи; розкрито її наукову новизну та практичне значення, представлено відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, структуру дисертації.

У першому розділі «Підготовка майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності як соціально – педагогічна проблема» проведено аналіз філософських, соціологічних, психологічних та педагогічних теорій розвитку толерантності.

У полікультурному суспільстві педагог має виступати ініціатором в активній підтримці такого діалогу культур, за допомогою якого учні мали б можливість пізнати сутність самих себе й інших людей через порівняння та взаємодію з ними, набути навичок емпатії, практичної співпраці між представниками різних етносів. Відповідно зростає значимість толерантності, що є визначальною й необхідною умовою діалогу.

Не менш важлива роль учителя – виступати провідником ідей основного принципу політичної стратегії – мирного співіснування держав, країн і народів, відкидання будь-яких силових методів розв'язання міжнаціональних та міжконфесійних конфліктів.

У зв'язку з розширенням і поглибленням людських комунікацій зростає потреба у формуванні особистості, яка здатна будувати ці взаємини на принципах толерантності: поваги, прийняття та розуміння різноманітності культур світу, форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності, гармонії в різноманітності.

Зважаючи на розвиток світового інформаційного простору, педагог повинен формувати в молодого покоління здатність жити і працювати в принципово нових умовах, що базуються на засадах толерантності, взаєморозуміння, співробітництва.



У зв'язку з цим підготовку майбутнього вчителя до виховання міжнаціональної толерантності учнів визначають як соціально-педагогічну проблему.

Теоретико-методологічний аналіз толерантності засвідчує, що серед різноманітних підходів до вивчення цього феномена С. Ільїнська окреслює аксіологічний підхід і трактує толерантність як «цінність у собі» (для Г. Маркузе – «ціль у собі», для П. Ніколсона – «благо у собі») або як одну із цінностей ліберальної демократії; ідеалістичний, прихильники якого вбачають в толерантності певний ідеал, до якого суспільству необхідно прагнути; онтолого-історичний, що трактує толерантність як певний спосіб співіснування груп в історії; конфліктний – як боротьбу, звичайно, у певних рамках, що не можна визначити апріорно, оскільки їх визначає практика боротьби.

Український науковець О. Шаюк розширила класифікацію методологічних підходів і виокремила гносеологічний – обґрунтовує недосконалість власних знань і можливість пізнання істини та іншого знання; ксенологічний – базується на утвердженні різного ставлення до іншого як чужого; екзистенційно-гуманістичний – вивчає толерантність як спосіб буття в контексті виконання особою своєї людської місії; соціокультурний – реалізує толерантність як інтенцію-намір загальнолюдських потреб та інтересів і постає як засаднича форма будь-якої ефективної соціальної взаємодії; вітакультурний (метапідхід) А. Фурман; В. Стьопін – уможливує досягнення вищих рівнів толерантності в життєдіяльності різних суб'єктних осіб і спільнот (особа, група, етнос, нація, соціум, людство) шляхом налагодження повноцінних, передусім у соціально-психологічному форматі, взаємодій і взаємостосунків; заперечує агресію та інтолерантність у будь-яких формах.

Найбільш повно поняття толерантності розкрито в Декларації принципів толерантності. «Толерантність означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Толерантність – це єдність у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможливує досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру» (Декларація принципів толерантності).

Більшість науковців, зокрема І. Жданова, С. Щеколдіна, визначає різні типи толерантності: політичну, расову, національну, релігійну, освітню, гендерну, фізіологічну тощо. Як зазначають українські науковці І. Кириченко, Н. Паніна, національну толерантність можна трактувати як потенціал підтримки миру та спокою в країні, і як показник ступеня готовності масової свідомості населення до відкритості та співробітництва зі світовим співтовариством на основі загальноновизнаних демократичних принципів.

Українська дослідниця міжнаціональної толерантності в політичному процесі України І. Кушніренко розрізняє «толерантність» і «міжнаціональну толерантність», де толерантність об'єктивно необхідна як обов'язковий регулятивний засіб, як багатопланова чинна «організовувальна сила» у розвитку суспільства та соціальної свідомості, що дає змогу трактувати її як структуроутворювальний компонент в організації суспільства та досягненні політичного прогресу. Тоді як міжнаціональна

толерантність – специфічна риса національного характеру, що проявляється в терпимості та оцінці національного «вони», рівнозначному «ми». За своєю суттю міжнаціональна толерантність становить світоглядну основу етнічного розмаїття та одночасно політику компромісу, згоди та єдності. Тому міжнаціональна толерантність є одним із принципів державної національної політики, що характеризується співпрацею різних національностей. На сучасному етапі розвитку нашої держави міжнаціональна толерантність, а саме її формування, має неабияке значення для України як поліетнічної держави, до складу якої входять різні за походженням національні меншини зі своєю етнічною, культурною та мовною самобутністю, і є найголовнішою психолого-педагогічною проблемою.

Вихідними положеннями дослідження є поняття «професійна підготовка» і як її результат – готовність до професійної діяльності.

Підготовку майбутнього вчителя до формування міжнаціональної толерантності учнів ми трактуємо як важливий компонент системи його професійної підготовки. Підґрунтям у цьому напрямі є фундаментальні дослідження з педагогіки вищої школи (А. Алексюк, І. Бех, І. Зязюн, А. Кузьмінський, О. Пехота, Т. Туркот, ), теорії і практики професійної підготовки майбутніх учителів (О. Акімова, Г. Балл, Р. Гуревич, І. Зязюн, Н. Ничкало, З. Курлянд, Г. Тарасенко, В. Шахов); концепції підготовки майбутніх учителів на основі особистісно-зорієнтованого виховання (І. Бех, О. Бондаревська, І. Підласий, С. Подмазін, Л. Сохань), компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутнього вчителя (І. Карпюк, О. Овчарук, В. Петрук, І. Єрмаков), діяльнісного підходу (О. Леонтьєв, В. Давидов, П. Гальперін), культурологічного підходу (В. Біблер, О. Вербицький, В. Зінченко, В. Сластьонін); сучасні технології підготовки майбутніх учителів до виховання учнів (В. Оржеховська, В. Постовий, О. Коберник, О. Сухомлинська, К. Чорна, О. Шестопалюк, В. Штифурак); наукові розробки процесу гуманізації, демократизації навчально-виховного процесу, співвідношення національних і міжнаціональних тенденцій (С. Гончаренко, Л. Орбан-Лембрик, Ю. Мальований, О. Савченко, Г. Шевченко); досвід народної педагогіки у вихованні особистості (Ю. Руденко, М. Стельмахович, О. Сухомлинська); проблематика виховання толерантності у майбутніх учителів як особистісної і професійно значимої якості (Г. Васянович, О. Дубасенюк, О. Орловська, О. Кихтюк, І. Борейчук).

Проаналізовані праці дали можливість визначити компоненти процесу підготовки майбутніх учителів до виховання міжнаціональної толерантності – мотиваційний, орієнтувальний, діяльнісний, особистісний. Ці компоненти ми наповнили змістом з урахуванням особливостей феномена «міжнаціональна толерантність».

Спираючись на дослідження вітчизняних науковців Л. Гончаренко, В. Кузьменка, О. Орловської, М. Чепіль та зарубіжних вчених Д. Бенкса, С. Ністо, В. Подобеда, З. Малькової, Л. Супрунової, ми визначили особливості підготовки майбутніх учителів до діяльності в полікультурному середовищі, а саме: знання про розмаїття культур; професійна спрямованість на виховання міжнаціональної толерантності учнів, оволодіння методами впливу в ситуації культурної взаємодії;

наявність «власної міжнаціональної ідентичності», толерантне ставлення до культурного, етнічного розмаїття, що реалізується в майбутній професійній діяльності.

Готовність майбутнього педагога до формування міжнаціональної толерантності учнів ЗНЗ ми визначаємо як його інтегративну характеристику, що передбачає наявність професійної спрямованості на означений напрям виховання, здатність до організації діяльності, наявність особистісних рис, необхідних для побудови толерантних взаємин міжнаціонального характеру.

Більшість сучасних учених, зокрема, А. Батаршев, Т. Коваль, Л. Козак, Н. Плахотнюк, досліджуючи рівень готовності майбутніх фахівців до певних видів діяльності, використовуює поняття «критерії та показники». Компоненти підготовки майбутнього вчителя до виховання міжнаціональної толерантності ми визначили як критерії, а саме: мотиваційний, орієнтувальний, діяльнісний, особистісний.

Вивчаючи стан готовності майбутніх учителів до виховання міжнаціональної толерантності учнів за мотиваційним критерієм, ми розробили такі показники: мотиви здобуття знань умінь і навичок із проблем підготовки майбутніх учителів до виховання міжнаціональної толерантності учнів; спрямованість майбутнього вчителя на виховання міжнаціональної толерантності в учнів ( наявність інтересу, бажання, прагнення); наявність прагнень майбутнього вчителя до професійного самовдосконалення, до отримання позитивного результату з виховання міжнаціональної толерантності в учнів; орієнтація майбутнього вчителя на розвиток толерантних взаємин в учнівському колективі та на запобігання утруднень в роботі з виховання міжнаціональної толерантності учнів.

Наявність мотивів характеризується стійкістю, інтенсивністю, вираженістю.

За орієнтувальним критерієм досліджували, як студент визначає зміст поняття «міжнаціональна толерантність», як обізнаний з історією національної культури, культури інших народів регіону, України, як обізнаний з методиками проведення діагностики рівня сформованості міжнаціональної толерантності учнів, з формами, методами, прийомами виховання міжнаціональної толерантності учнів, мотивами толерантної поведінки учня.

Наявність знань характеризується об'ємом, глибиною, міцністю.

За діяльнісним критерієм ми вивчали, як сформовані діагностичні, прогностичні, організаторські, комунікативні, дослідницькі, рефлексивні вміння, набуття яких забезпечить у майбутньому здатність до виховання міжнаціональної толерантності учнів.

Діяльнісний критерій характеризується гнучкістю, мобільністю, стійкістю, оперативністю, якістю, завершеністю.

За особистісним критерієм професійної підготовки майбутнього вчителя ми визначали сформованість у майбутнього педагога таких якостей толерантної особистості, як: гуманістична спрямованість, дипломатичність, асертивність, стійкість особи (сформованість соціально-етнічних мотивів поведінки особи в процесі взаємодії з людьми інших етнічних груп); емпатія; дивергентність поведінки (здатність незвично вирішувати звичайні проблеми, орієнтація на пошук декількох варіантів рішення); прояви позитивної етнічної ідентичності; мобільність поведінки

(здатність швидко змінювати стратегії або тактики з огляду на нові обставини); активність (готовність до взаємодії в різних соціальних міжнаціональних ситуаціях з метою досягнення поставлених цілей і створення конструктивних стосунків у майбутньому), емоційна саморегуляція (А. Погодіна, Л. Почебут).

Особистісний компонент характеризується яскравою вираженістю, стійкістю, адекватністю.

Стан готовності майбутніх учителів до виховання міжнаціональної толерантності учнів за кожним із критеріїв ми вивчали, використовуючи різні методи діагностики, зокрема, опитування, самооцінки, експертні оцінки, аналіз продуктів діяльності, «Типи етнічної ідентичності» (Г. Солдатова, С. Рижов), техніку репертуарних решіток Д. Келлі, модифіковану Г. Солдатовою, «Приписування якостей», авторами якої є Д. Кац, К. Брейлі, діагностику комунікативної установки, емпатійних здібностей (В. Бойко). Вивчення міжетнічних установок здійснювали за допомогою шкали соціальної дистанції Е. Богардуса, адаптовану знаним українським соціологом Н. Паніною.

Аналіз та узагальнення проведеної діагностики готовності майбутніх учителів надали можливість диференціювати їх за такими рівнями:

– *початковий рівень* – свідчить про те, що у студента не сформовані мотиви на підготовку майбутнього педагога до виховання міжнаціональної толерантності учнів; поверхові знання про історію національної культури, особливостей культури національних меншин, які проживають в Україні. У студента спостерігаємо орієнтацію на ізолюваність (небажання бачити представників більшості національностей як громадян країни), розмиття етнічної ідентичності, прояви негативних етнічних стереотипів. Студент не обізнаний з методикою виховання міжнаціональної толерантності учнів. Він не може змоделювати дії, які буде виконувати з визначеного напрямку виховання У нього не сформована здатність до саморегуляції та самоконтролю дій. Особистісні якості, необхідні для побудови толерантних стосунків міжнаціонального змісту та організації виховної роботи з означеного напрямку, не виявляються;

– *задовільний* – свідчить про те, що у студента сформовані лише зовнішні мотиви підготовки до виховання міжнаціональної толерантності учнів; для нього властива схильність до відокремлення (не виявляє бажання вступати в соціальні контакти з представниками різних етнічних груп); властиве розмиття етнічної ідентичності; засвоєння знань, умінь репродуктивного рівня. Студент не виходить за рамки відомих прийомів, а діє лише за взірцем. Він висловлює пасивне ставлення до проблем підготовки майбутнього вчителя з виховання міжнаціональної толерантності учнів; особистісні якості, необхідні для побудови стосунків міжнаціонального характеру та організації виховної роботи з означеного напрямку, виявляються не завжди адекватно;

– *достатній* – наявні мотиви до визначеного напрямку виховної роботи, проте не стійкі; на рівні розуміння студентом засвоєно знання про міжнаціональну толерантність, історію національної культури, культури інших народів світу, особливостей культури національних меншин, які проживають в Україні; відкритість (толерантна особистість, котра готова вступати в соціальні контакти з

представниками більшості національностей); обізнаність у методиці виховання міжнаціональної толерантності учнів; сформованість умінь свідчить про конструктивний характер діяльності студента. Він здатний адекватно оцінювати власну поведінку.

– *високий* – мотиви до визначеного напряму виховної роботи виявлені яскраво, стійко; студент здатний аналізувати, синтезувати, оцінювати феномен «міжнаціональна толерантність», історію національної культури, культури інших народів світу, особливостей культури національних меншин, які проживають в Україні; виявляє відкритість (толерантна особистість, яка готова вступати в соціальні контакти з представниками більшості національностей); характерною рисою самосвідомості є позитивна етнічна ідентифікація; виявляє високий рівень знань з методики виховання міжнаціональної толерантності учнів; рівень сформованості професійних умінь засвідчує творчий підхід до розв'язання виховних завдань з окресленої проблематики. У ситуаціях яскраво виражені риси толерантної особистості.

Для більш чіткого бачення цілісності досліджуваного процесу ми розробили модель підготовки майбутніх учителів до виховання міжнаціональної толерантності учнів, тобто мисленнєво представлений і матеріально реалізований аналог, відтворений вивчений об'єкт, здатний замінити його так, що з'являється нова інформація про нього (В. Загвязінський).

Модель забезпечила процес формування цього утворення в динаміці від початкового, основного до контрольного-коригувального етапів. На кожному з етапів було визначено мету, завдання, зміст, методи формування знань, умінь, мотивів, досвіду, особистісних якостей. Зміст компонентів від курсу до курсу поступово ускладнювали, розширювали (Рис.1).

**У другому розділі** «Організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності учнів ЗНЗ» на основі аналізу психолого-педагогічної літератури ми визначили та обґрунтували організаційно-педагогічні умови, що забезпечують ефективність підготовки майбутніх учителів до виховання міжнаціональної толерантності учнів:

1. Оптимальне поєднання теоретичного, методичного, практичного, складників підготовки майбутніх педагогів до формування міжнаціональної толерантності учнів. Проблема взаємозв'язку теорії та практики тісно пов'язана з дослідженням компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутнього вчителя.

Оволодіння майбутніми вчителями сукупності компетентностей – педагогічної, полікультурознавчої, методичної, комунікативної, психологічної, інформаційної, дослідницької, спрямованих на їхню підготовку до формування міжнаціональної толерантності в учнів, забезпечує єдність теоретичного та практичного складників.

Відповідно до позиції А. Вербицького, для формування цілісної структури майбутньої професійної діяльності фахівця необхідно організувати таке навчання,



Рис. 1. Модель підготовки майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності учнів

що забезпечує перехід, трансформацію одного типу діяльності (пізнавальної) в інший (професійну) з відповідною зміною потреб, мотивів, цілей, дій, засобів предметів і результатів. Оптимальним шляхом, що забезпечить єдність теоретичної і практичної підготовки майбутнього вчителя до формування міжнаціональної толерантності, є контекстне навчання.

2. Урахування особливостей особистісно-зорієнтованого навчання в підготовці майбутніх педагогів до формування міжнаціональної толерантності учнів ЗНЗ.

Під час аналізу теоретичних засад особистісно-зорієнтованого навчання (І. Бех, О. Бондаревська, І. Підласий, С. Подмазін) та дослідження проблем міжнаціональної толерантності можна простежити, що принципи особистісно-зорієнтованого навчання є основою виховання толерантної особистості.

Особистісно-зорієнтоване навчання впливає на цінності толерантної культури кожного члена суспільства, якими виступають не знання, а смисли толерантності, толерантні стани, не вміння і навички, а індивідуальні особливості, самостійна навчальна діяльність та життєвий досвід, спрямовані на толерантне засвоєння світу, не педагогічна вимога, а педагогічна підтримка й турбота, співробітництво й діалог, не кількість засвоєної інформації, а цілісний розвиток та особистісне зростання майбутнього педагога.

3. Активізація пізнавальної діяльності студентів шляхом створення та розв'язання ситуацій полікультурного змісту.

Створення та розв'язання ситуацій полікультурного змісту стимулюють інтерес до проблеми, дають можливість глибоко вивчати тенденції її розвитку, виробляють і закріплюють досвід соціальної, професійної поведінки майбутнього вчителя, ставлять його в ситуацію вибору, внаслідок чого відбувається випробування й одночасно формування толерантності, здатності ставити себе на місце іншої людини, прогнозувати ситуації за неї, передбачати найімовірніші рішення, погоджувати з ними власні дії.

4. Застосування інтерактивних технологій навчання в підготовці майбутніх педагогів до формування міжнаціональної толерантності учнів.

Досліджуючи проблематику використання інтерактивних технологій навчання в підготовці вчителя до формування толерантності учнів, ми спиралися на праці сучасних вчених М. Кларіна, В. Гузеева, О. Пометун, Л. Піроженко, Г. П'ятакова та ін.

Застосування інтерактивних технологій навчання в підготовці майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності учнів забезпечить позитивну взаємозалежність між учасниками взаємодії; скажімо, рефлексію – процес роздумів над цінностями: рівність, об'єктивність, повагу, справедливість тощо; взаємодія на рівних, що забезпечить учням можливість дискутувати та розмірковувати, визнаючи інших рівними собі в умовах різноманітності.

**У третьому розділі** «Дослідно-експериментальне дослідження підготовки майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів» представлено процес і результати дослідно-експериментальної роботи з підготовки майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності учнів загальноосвітніх закладів.

Дослідно-експериментальна робота з підготовки вчителя до формування міжнаціональної толерантності учнів проходила впродовж трьох років і здійснювалась у три етапи: підготовчий, основний, контрольнo-коригувальний.

Перший етап підготовки (I – II курси) характеризуємо як початковий. Він охоплює вивчення психолого-педагогічних дисциплін, пропедевтичну практику, організацію виховної роботи в умовах ВНЗ.

Мета етапу: формування у студентів позитивної мотивації на майбутню професійну діяльність як засіб для розв'язання проблем міжнаціональної толерантності в учнівському середовищі.

Основним підходом у підготовці до формування міжнаціональної толерантності учнів є створення позитивного мотиваційного середовища, що передбачає «занурення» майбутніх учителів в емоційно забарвлений, інтенсивний, значущий і привабливий для них проблемно-освітній простір, що надає можливість продемонструвати значущість толерантності для сучасного світу та людини (О. Орловська).

До оптимальних методів навчання на першому етапі ми відносимо: формування інтересу до процесу формування міжнаціональної толерантності в учнів (ділові, сюжетно-рольові, імітаційні ігри, тренінги, навчальні дискусії); формування обов'язку і відповідальності до майбутньої професійної діяльності (заохочення, висування навчальних вимог); організація та здійснення професійних дій, (комунікативні справи).

Другий етап – основний – III, IV курси. Зміст діяльності на цьому етапі визначаємо відповідно до змісту навчальних дисциплін педагогічного циклу – «Педагогіка», «Методика виховної роботи», «Основи педагогічної майстерності», змісту кожного виду практики, організації науково-дослідної, самостійної роботи студентів, різноманітними формами виховної роботи.

Мета – формування знань, умінь і навичок, необхідних для проведення виховної роботи з учнями.

Реалізуючи цю мету, ми застосували підхід – створення безпечного середовища. Створити безпечне середовище в колективі – це означає надати можливість кожному, незалежно від його етнічного походження, виражати власні думки, брати участь у діалозі на рівних, сприяти розвитку самовираження, навчитись співпрацювати на рівних з представниками різних культур, збагачуючи себе і не відчуваючи загрози з боку інших.

У дослідженні ми використали окремі підходи до підготовки, запропоновані американським ученим Д. Бірнесом, та узагальнені українським науковцем О. Орловською, зокрема формування пізнавального досвіду та розвиток емпатії.

Для того, щоб працювати в диверситивному класі та виховувати у дітей толерантне ставлення одного до іншого, майбутній учитель повинен знати особливості культури своїх майбутніх учнів і, насамперед, добре вивчити власні культурні корені (О. Орловська). З цією метою ми використали методику «Занурення в національну культуру». Майбутні вчителі розвивали критичне мислення, щоб уникнути стереотипного мислення, позбутися негативних установок тощо.



З огляду на те, що у людей, особливо у дітей, виникає потреба в емпатії з боку інших, то цю навичку можна трактувати як вагомий соціальний чинник, що є силою для створення консолідації суспільства.

До ефективних методів на основному етапі підготовки майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності в учнів ми віднесли частково-пошукові, проблемні.

Третій етап – узагальнювальний (контрольно-коригувальний).

На цьому етапі процес підготовки має пошуково-творчий характер. Тут забезпечували цілісність засвоєння знань, дій, досвіду та зворотність зв'язку. Мета етапу – формування полікультурної компетентності, що передбачало «занурення» майбутніх фахівців у полікультурне середовище і надавало можливість проявити самостійність, рівень осмисленості студентом особистої відповідальності за організовану діяльність, здатність до професійних дій та їх корекції. У результаті формуються уявлення і знання про різноманіття культур у світі, свою роль у ньому, про себе як представника полікультурного суспільства, толерантність, установки на виховання толерантності та толерантної поведінки учня.

Основним у підготовці вчителя на цьому етапі є практичний досвід. Майбутні вчителі працювали у диверсифікованих класах під час педагогічної практики. Студенти досліджували етнічний склад учнів класу; вивчали етнокультурну історію представників відповідних національностей; розробляли цілі, завдання, зміст, методи виховання в учнів міжнаціональної толерантності; проводили педагогічний аналіз виконаної роботи; презентували результати проекту на підсумковій конференції з педагогічної практики.

До активних методів навчання на контрольно-регулювальному етапі ми віднесли ті, що спрямовані на формування пошуково-творчої діяльності студентів, – практичні методи (творчі вправи), дослідницький та метод проектів.

Використання методики підготовки майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності учнів значно вплинуло на якісний показник. Результати формувального експерименту, що проводили на базі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського впродовж 2013 – 2014 рр. й охоплював 309 студентів, засвідчують, що в експериментальних групах за один і той самий рік навчання на оптимальний рівень вийшли 27% студентів, у контрольній – 20%. Відповідно, на достатній рівень – 60% і 45,1%. Перехід з одного рівня на інший в експериментальній групі здійснювався значно інтенсивніше, ніж у контрольній (Рис.2).

Вірогідність гіпотези перевіряли методами математичної статистики за критерієм Стьюдента. Одержали вірогідність різниці даних  $p < 0,05$ , що підтверджує достовірність результатів дослідження.

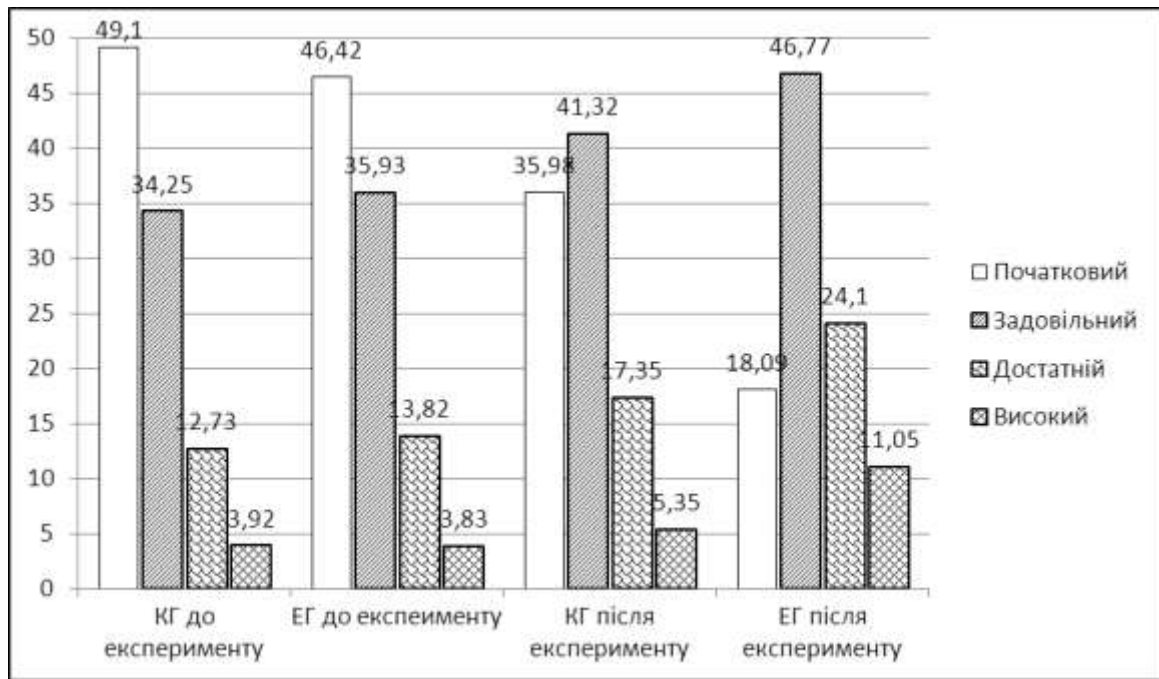


Рис. 2. Динаміка готовності майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності в учнів ЗНЗ

Проведене дослідження дало змогу зробити такі **ВИСНОВКИ**:

1. З'ясовано сутнісні характеристики міжнаціональної толерантності як професійної якості особистості на основі аналізу філософської, соціально-психологічної, педагогічної літератури та контенту Інтернет. Витоками сутності поняття цього феномена є розгляд таких дефініцій як «толерантність», «національність». Толерантність об'єктивно необхідна як обов'язковий регулятивний засіб, як багатопланова «організаційна сила» у розвитку суспільства та соціальної свідомості, що дає змогу трактувати її як структуроутворювальний компонент в організації суспільства. Більшість науковців убачає в національності групу людей, яка володіє певними ознаками. Серед таких ознак, зазвичай, виділяють єдність крові або єдність раси, єдність мови, спільність економічних інтересів, єдність світогляду, єдність культури, спільність в усвідомленні належності до певної політичної партії, єдність релігії. Аналіз цих двох понять дає підстави визначити міжнаціональну толерантність як специфічну рису національного характеру, що проявляється в терпимості та оцінці національного «вони», рівнозначному «ми». За своєю суттю міжнаціональна толерантність є світоглядною основою етнічного розмаїття та одночасно політикою компромісу, згоди та єдності.

2. Визначено критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до виховання міжнаціональної толерантності учнів. Розглянуто зазначені вихідні дані для дослідження в контексті готовності майбутнього фахівця до діяльності. Критеріями готовності майбутніх учителів до виховання міжнаціональної толерантності є такі компоненти – мотиваційний, орієнтувальний, діяльнісний та особистісний. Ураховуючи характерні ознаки змісту міжнаціональної толерантності, ми розробили показники до кожного критерію. Рівень готовності за кожним із

критеріїв визначали, використовуючи різні методи діагностики. На основі вивчення стану готовності майбутніх учителів до виховання міжнаціональної толерантності виокремлено чотири рівні сформованості міжнаціональної толерантності (початковий, задовільний, достатній, високий). Динаміку змін у рівнях підготовки майбутніх педагогів до виховання міжнаціональної толерантності в учнів можна подати як послідовний перехід від початкового етапу засвоєння цього напрямку діяльності до оптимального через визнання можливості встановлення толерантних взаємин до доброзичливих відносин у студентській групі, від них до становлення толерантних стосунків, що виходять за межі групи.

3. У дослідженні розроблено модель підготовки майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів з метою більш чіткого бачення цілісності досліджуваного процесу.

Концептуальними засадами моделі є орієнтація на вимоги щодо підготовки майбутніх учителів до цього напрямку виховання, визначені міжнародними та державними документами; забезпечення цілісності процесу завдяки органічному взаємозв'язку таких структурних компонентів як мотиваційний, орієнтувальний, діяльнісний, особистісний; спрямованість кожного з них на інноваційність змісту, форм, методів засобів навчання, що забезпечить результативність – готовність майбутніх фахівців до виховної діяльності в полікультурному просторі.

Модель дала змогу відстежити процес формування цього утворення в динаміці від початкового, основного до контрольного-коригувального етапів.

4. У процесі дослідження визначено та обґрунтовано організаційно-педагогічні умови, що забезпечать результативність у підготовці майбутнього вчителя до формування міжнаціональної толерантності в учнів. До них відносимо: оптимальне поєднання теоретичного, методичного та практичного складників підготовки майбутніх педагогів до формування міжнаціональної толерантності учнів; урахування особливостей особистісно-зорієнтованого навчання в підготовці майбутніх педагогів до формування міжнаціональної толерантності учнів ЗНЗ; активізація пізнавальної діяльності студентів шляхом створення ситуацій полікультурного змісту; застосування інтерактивних технологій навчання.

5. Реалізація цих умов базувалась на розробленій методиці підготовки майбутніх учителів до виховання міжнаціональної толерантності, що становить сукупність взаємопов'язаних підходів: позитивне мотиваційне середовище, безпечне середовище, пізнавальний досвід, емпатія, практичний досвід. Методику реалізовували на основі принципів діалогічності, єдності в різноманітності, систематичності, послідовності та наступності. Її поетапність уможливила формування відповідних компетенцій, усвідомлення майбутніми учителями значущості виховання міжнаціональної толерантності в учнів, становлення особистості, здатної визнавати розмаїття культур, взаємодіяти з ними на засадах толерантності.

Результати дослідно-експериментальної роботи засвідчують, що в експериментальних групах після проведення формувального етапу експерименту високий рівень сформованості готовності студентів зріс порівняно з констатувальним етапом на 7,7%, відповідно, достатній рівень – на 10,3%,

початковий зменшився на 27,5%.

Експериментальна перевірка педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності в учнів, їх впровадження в практику навчально-виховного процесу ВНЗ довели їхню ефективність та дієвість. Одержані результати роботи дають змогу констатувати, що поставлена мета досягнута, завдання дослідження розв'язані, гіпотеза доведена.

До напрямів подальших досліджень можна віднести такі: підготовка майбутнього вчителя до профілактики проявів інтолерантної поведінки в учнів ЗНЗ; формування толерантності в умовах інформаційного простору, формування освітнього середовища та інші.

## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

### Праці, у яких відображено основні результати дослідження:

1. Залесова І. В. Міжнаціональна толерантність як психолого–педагогічна проблема / І. В. Залесова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовки фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. – / Редкол.: І.А. Зязюн (голова) та ін. – Київ – Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008.– Вип. 17. – С. 39 – 44.
2. Залесова І. В. Можливості особистісно – зорієнтованого навчання у формуванні толерантної особистості майбутнього вчителя / І. В. Залесова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць.– Випуск 42. – Ч.2 / Редкол.: В.І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2014. – С. 27 – 31.
3. Залесова І. В. Психолого–педагогічний аналіз поняття толерантність (на основі праці Еріха Фромма Мати чи бути) / І. В. Залесова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць. – Випуск 43 /Редкол.: В.І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. –С. 100 – 105.
4. Залесова І. В. Використання техніки репертуарних решіток Д. Келлі у процесі дослідження міжнаціональної толерантності студентської молоді / І. В. Залесова // Наукові записки / Ред. кол.: В.В. Радул, В.А.Кушнір та ін. – Випуск 140. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – С. 58–61.
5. Залесова І. В. Толерантність як філософське, соціальне і психолого–педагогічне поняття / І. В. Залесова // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. Вип. 747. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Чернівецький нац. у-т, 2015. – С. 53 – 60.
6. Залесова І. В. Створення безпечного освітнього середовища – продуктивний шлях формування міжнаціональної толерантності учнів / І. В. Залесова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовки фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. праць. – Випуск 41 / Редкол.: І.А. Зязюн (голова) та ін. – Київ – Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2015. – С.48 – 51.
7. Zalyesova I. V. Using design educational technologies in the training of future teachers to the formation of inter–ethnic tolerance among students of secondary schools

/I.V. Zalyesova // Subject and object of cognition in a projection of educational techniques and psychological concepts: Peer – reviewed international digest (collective monograph) published following the results of the LXXXII International Research and Practice Conference and II stage of the Championship in Psychology and educational sciences. – London, June 05 – June 10, 2014. – P. 41 – 43.

8. Залесова И. В. Интерактивные технологии обучения как продуктивный путь воспитания толерантности будущих педагогов / И.В. Залесова // Электронный научный журнал «Apriogі. серия: гуманитарные науки», № 3, 2014. / [www.apriogі-journal.ru](http://www.apriogі-journal.ru)

#### **Праці апробаційного характеру:**

9. Залесова І. В. Використання психологічних конструктів Д.Келлі у процесі формування міжнаціональної толерантності особистості / І. В. Залесова // Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень: зб. наук. пр. – Вип. 3 / Редкол.: Р.С. Гуревич (голова) та ін.; Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2012. – С. 230 – 233.

10. Залесова І. В. Проблеми підготовки майбутніх вчителів до діяльності з формування міжнаціональної толерантності / І. В. Залесова // Психолого–педагогічні проблеми розвитку особистості в сучасних соціокультурних умовах: зб. наук. пр. / Вінницький обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників: за ред. А.І. Анцибора. – Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2011. – С.126 – 130.

11. Zalyesova I. V. /Training of future teachers to the formation of inter–ethnic tolerance among students of secondary schools I. В. Залесова // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.В. Артьомов (голова) та ін.– Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2014. – Вип.2(9). – С. 343 – 348.

#### **Праці, які додатково відображають результати дослідження:**

12. Залесова І. В. Методичні рекомендації «Підготовка майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності учнів ЗНЗ / І. В. Залесова. – Вінниця: – ТОВ фірма «Планер», 2015. – 40 с.

### **АНОТАЦІЇ**

**Залесова І. В.** Підготовка майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів. На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України. – Вінниця, 2015.

У дисертації досліджено актуальну проблему підготовки майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Шляхом аналізу філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури розкрито сутність і зміст феномена «міжнаціональна толерантність». Уточнено сутність ключових для дослідження понять – «професійна підготовка», «готовність до професійної діяльності» та визначено їхні компоненти: мотиваційний, орієнтувальний, діяльнісний, особистісний. У кожному з них

визначено часткові цілі, завдання, результати і домінують певні методи, прийоми їх реалізації.

Розроблено модель підготовки майбутніх учителів до формування міжнаціональної толерантності учнів, ефективність якої забезпечили педагогічні умови. Педагогічний експеримент підтвердив дієвість запропонованої моделі та педагогічних умов.

**Ключові слова:** толерантність, міжнаціональна толерантність, професійна підготовка вчителя, організаційно-педагогічні умови, модель підготовки майбутнього вчителя до формування міжнаціональної толерантності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

**Залесова И. В.** Подготовка будущих учителей к формированию межнациональной толерантности у учащихся общеобразовательных учебных заведений. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского. – Винница, 2015.

В диссертации исследуется актуальная проблема – подготовка будущих учителей к формированию межнациональной толерантности у учащихся общеобразовательных учреждений. На основании анализа философской, социологической, психолого-педагогической литературы раскрыто сущность и содержание феномена «межнациональная толерантность». Уточнено сущность ключевых для исследования понятий – «профессиональная подготовка», «готовность к профессиональной деятельности, определены их компоненты: мотивационный, ориентированный, деятельностный, личностный. В диссертационном исследовании они выступают как критерии готовности к формированию межнациональной толерантности у учащихся общеобразовательных учреждений.

Готовность будущего учителя к формированию межнациональной толерантности у учащихся общеобразовательных учреждений мы определяем как его интегративную характеристику, которая предполагает единство положительной установки на данное направление воспитания, способность к организации деятельности, наличие личностных свойств, необходимых для построения толерантных отношений межнационального содержания.

На основании использованного комплекса методик изучено состояние готовности будущего учителя к формированию межнациональной толерантности у учащихся общеобразовательных учреждений и определены ее уровни: оптимальный, достаточный, удовлетворительный, начальный.

Разработана модель подготовки будущего учителя к формированию межнациональной толерантности у учащихся общеобразовательных учреждений, в которой представлен процесс формирования этого интегративного образования в динамике от начального, основного до контрольно-корректирующего этапов. На каждом из них определены цели, задачи, содержание, методы формирования знаний, умений, мотивов, опыта, личностных качеств будущего учителя.

Теоретически обоснованы и экспериментально подтверждены педагогические условия формирования межнациональной толерантности у учащихся общеобразовательных учреждений: оптимальное единство теоретического, методического, практического составляющих подготовки будущего учителя к формированию межнациональной толерантности у учащихся общеобразовательных учреждений; использование личностно-ориентированного обучения; активизация познавательной деятельности студентов путем создания ситуаций поликультурного содержания, использование интерактивных технологий обучения.

Дальнейшее развитие приобрели теоретические основы о сущности подготовки будущего учителя к формированию межнациональной толерантности учащихся в контексте компетентного, личностно-ориентированного, деятельностного, культурологического, системного подходов к обучению.

**Ключевые слова:** толерантность, межнациональная толерантность, профессиональная подготовка учителя, организационно-педагогические условия, модель подготовки будущего учителя к формированию межнациональной толерантности у учащихся общеобразовательных учебных заведений.

**Zalyesova I.V.** Training of future teachers to the formation of interethnic tolerance in pupils of secondary schools. On the right of manuscript.

Dissertation for a candidate degree by specialty 13.00.04 - theory and methods of professional education. Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynskiy, Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, 2015.

The research focuses on problems of current interest of training of future teachers to the formation of interethnic tolerance in pupils of secondary schools. By analyzing the philosophical, sociological, psychological and educational literature the essence and the content of the phenomenon of "inter-ethnic tolerance" has been revealed. The essence of the key concepts important for the study - "training", "readiness for professional activity" - has been specified and their components pointed out: motivational, positional, actional, personal. In each of them partial goals, objectives and results are singled out, as well as certain dominant methods, ways of their implementation.

The model of training of future teachers to the formation of interethnic tolerance has been worked out, the effectiveness of which is provided by pedagogical conditions. Teaching experiment confirmed the validity of the offered model and pedagogical conditions.

**Key words:** tolerance, inter-ethnic tolerance, teacher training, teaching conditions, readiness, training of the future teacher to formation of interethnic tolerance in students.

Підписано до друку 17.08.2015 р.  
Формат 60x84/16  
Папір офсетний. Друк різнографічний.  
Гарнітура Times New Roman. Ум. др. арк. 0,9  
Наклад 100 прим.

Видавець і виготівник ТОВ фірма «Планер»  
Реєстраційне свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи  
до Державного реєстру видавців серія ДК №3506 від 25.06.2009 р.  
21050, м. Вінниця, вул. Визволення, 2  
Тел.: (0432) 52-08-64; 52-08-65  
<http://www.planer.com.ua> E-mail: [sale@planer.com.ua](mailto:sale@planer.com.ua)